

PERSPECTIVE JUNGIENE

FEMEIA SCHELET SAU O POVESTE DESPRE FEMINITATE

ILINCA BĂLAȘ

The Skeleton-Woman or a Story about Womanhood. Growing into womanhood, as part of the very development of gender identity, is a complex psychological process which has its origins in childhood, but might be interrupted, resumed and finalized anytime during one's life. In the process of developing one's womanhood identity, two complementary psychic phenomena intertwine, identification with the mother and closeness to the father, the latter playing the crucial role of underlining the uniqueness and identity of the daughter, in order to allow and ease her separation and differentiation from the mother. Any inside disfunctionality of the father or of the father-daughter relationship, for that matter, will deeply affect the subsequent evolution of the woman and will entail the risk of her repressing her womanhood and becoming dominated by her unconscious masculinity, which leads to estrangement from self, and to the feeling of insatiable inner emptiness. The Inuit fairytale *The Skeleton woman* is a genuine therapeutic guide, since, step by step, it shows what are the stages a woman goes through in the process of growing, what are her resources, fears, needs and levers in order to grow into womanhood.

Key words: skeleton woman, gender identity, womanhood, *animus*, *anima*, patriarchal society.

Una dintre cele mai mari provocări din viața sufletească a unei femei este descoperirea feminității proprii. Nu degeaba afirma Simone de Beauvoir la jumătatea secolului trecut, *nu ne naștem, ci devenim femei*¹, deschizând cu această frază o serie întreagă de polemici, mișcări și contestări care sunt departe de a se fi încheiat. Într-adevăr, nu ne naștem femei sau bărbați decât din punct de vedere strict biologic, dar identitatea noastră de gen este o construcție din al cărei eșafodaj componenta fizică este doar o mică și aproape ne semnificativă parte. Ne naștem, cum spunea Guy Corneau, *fiecare într-un corp masculin sau feminin*² ceea ce este, într-adevăr, rezultatul unei combinații genetice, dar modul în care reușim să ne recunoaștem în propriul corp, să ni-l locuim și să ni-l trăim ca fiind masculin sau feminin ține de firele nevăzute care țin identitatea noastră sexuală, parte a unui alt întreg mai mare al

¹ Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, București, Editura Univers, 2006.

² Guy Corneau, *Există iubiri fericite? Psihologia relației de cuplu*, București, Humanitas, 2000, p. 36.

personalității noastre, ea însăși aflată de-a lungul vieții într-o continuă fermentație. Așadar, dincolo de datul biologic, cu care putem să fim în consens sau nu, feminitatea în sine nu este o stare de fapt, ci o permanentă devenire, un proces aflat într-o continuă desfășurare, caracterizat de fluiditatea specifică elementului feminin așa cum îl putem observa peste tot în natură.

Dacă se poate întrezări un punct de început al acestei deveniri întru feminitate, fie în orizontul oedipian, fie mult mai târziu, înainte sau după descoperirea maternității sau, poate, precipitat de vreo criză, ea rămâne un proces deschis, care se derulează de-a lungul întregii noastre vieți. Recăderile sau regresiiile ne pândesc mereu din umbră, orice pas înainte neînsemnând că întoarcerea la ce a fost nu mai este posibilă. Însă fiecare întoarcere este o nouă îmbogățire cu sensuri, o pătrundere mai adâncă în miezul ființei și al vieții noastre, un salt de conștiință care, la un nivel mai amplu al existenței noastre circulare, nu înseamnă un regres, ci, de fapt, un pas înainte.

Fie că este vorba de feminitate sau masculinitate, identitatea sexuală se formează în relația primară cu părinții, prin două procese psihice complementare și ambele esențiale: identificarea și diferențierea. Identificarea cu părintele de același sex este prima etapă: copilul are nevoie să se recunoască în imaginea părintelui de același sex cu el, să simtă că aparține, să aibă un model pe care să-l imite. Cu toate acestea, identificarea nu este suficientă în conturarea identității de gen, deoarece, pentru aceasta, este nevoie de polul opus, cel care creează diferența. Nu putem ști ce înseamnă a fi femeie decât dacă ne raportăm la genul opus, spre exemplu la o figură a masculinității cum ar fi cea a tatălui, în copilărie. Fisuri în oricare dintre aceste două procese pot afecta construirea identității noastre de gen, îngreunând drumul devenirii noastre. Pe de altă parte, identificarea și diferențierea, ca procese psihice primare, își găsesc ecoul ulterior în jocul dintre integrare și separare, operații psihice complexe prin care se clădește edificiul lumii noastre interioare precum și relația noastră cu exteriorul.

Feminitatea este un proces care are un început. Pentru a-l înțelege mai bine și pentru a înțelege emoțiile care se nasc într-o femeie o dată cu declanșarea sa, o să ne uităm la mitul biblic al creației. În peisajul creației biblice, femeia se definește printr-o absență: ea nu este creată *ab initio*, ci doar ulterior, fiindcă Dumnezeu decide că nu e bine ca bărbatul să fie singur. În realitate, nu știm dacă acesta se simțea cu adevărat singur. În a șasea zi, ordinea creației este: bărbat, femeie, cuplu. Principiul masculin este primul creat, urmează principiul feminin – al pasivității, al receptivității, al emoțiilor – iar în final apare cuplul. Acesta înseamnă o reunire a celor două principii, cel masculin și cel feminin, atât în interiorul ființei, cât și în plan exterior, alături de un partener sau o parteneră.

Nu doar momentul apariției femeii e diferit de cel al apariției bărbatului, dar și materia din care cei doi sunt alcătuiți e diferită. Eva nu este plămădită din țărână, precum Adam – făurit după chipul și asemănarea Domnului, ci din coasta bărbatului: *Iată, în sfârșit, os din oasele mele/ și carne din carnea mea./ Aceasta se va numi femeie, căci a fost luată din bărbat*³.

³ Geneză 1, 1-31.

La un nivel simbolic, avem două acte fondatoare ale feminității: femeia este desprinsă din bărbat și își primește numele de la acesta (în ebraică, „iș” înseamnă „bărbat”, iar din el derivă forma de feminin „ișah” care înseamnă „femeie”). Așadar, femeia se naște în prezența unui bărbat și ea trebuie numită, sau, cu alte cuvinte, validată de către un bărbat. Prin urmare, germenele identității feminine de gen se formează în copilăria mică, în prezența unei figuri masculine – de regulă tatăl. El este cel care, văzând-o și numind-o pe fetiță, îi asigură ulterior consacrarea ca femeie: [...] *atenția tatălui o confirmă pe fiică în diferența ei sexuală. Prezența lui îi permite să se separe și să se diferențieze de mamă. Tatăl o ajută să-și câștige individualitatea de femeie*⁴. Absența lui sau absența recunoașterii de care este responsabil o lasă pe fetiță într-o identificare și într-o simbioză cu mama, trăind o feminitate de împrumut, imitând un model – în cazul fericit în care mama poate reprezenta un model de feminitate – fără a-și putea dezvolta propria feminitate și identitate.

Creația femeii scoate la iveală două emoții arhetipale: golul și dependența. Neexistând de la început, spre deosebire de bărbat, femeia poate trăi sentimentul *vidului de identitate*⁵. Cred că problema golului interior este specifică psihologiei feminine și are legătură cu lipsa sa originară din lume. De altfel, inclusiv sexualitatea feminină este experimentată sub forma unui gol care trebuie umplut: vaginul, uterul, sunt spații ale vidului interior, pe care o forță masculină le „umple”. De aceea, de multe ori, dorința de a fi mame nu reprezintă altceva decât o formă de a umple golul interior originar, iar femeile gravide trăiesc un sentiment profund de împlinire. Să ne amintim de Freud care spunea că fătul este de fapt un penis în uterul femeii.

Ne putem întreba dacă lipsa femeii de la începuturile lumii nu este cumva prima traumă a vieții sale, o traumă existențială, pe care se va strădui să o compenseze prin nevoia sa puternică de apartenență. Miza femeii este „să fie”, întrucât ea nu a existat de la început, iar a bărbatului este „să aibă”, întrucât el a pierdut ceva din el însuși odată cu apariția femeii. De asemenea, în paralel, prima traumă a bărbatului ar fi pierderea fundamentală a ceva, a unei părți din el însuși, parte lipsă pe care va încerca să o compenseze de-a lungul întregii sale vieți prin goana după „a avea”. Acea parte pierdută sau scindată a bărbatului este numită de Jung *anima* și reprezintă latura sa feminină inconștientă.

Un alt tip de emoție pe care femeia o trăiește în plan arhetipal este cea a dependenței de bărbat. Privind la actul biblic al creației, dependența femeii de bărbat este structurală, însă, sigur, în plan simbolic o putem înțelege ca pe-o dependență a principiului feminin de cel masculin. Resimțită de multe ori dureros, deoarece, de-a lungul timpului a dat naștere la abuzuri, nedreptăți și oprimări sau fiindcă femeia trăiește dependența raportându-se la valorile masculine patriarhale, nu prin prisma propriei feminități – dacă ea este nedescoperită încă – sentimentul de dependență al femeii de bărbat poate fi asimilat psihologic dacă el este trăit firesc, inițial în relație cu figura protectoare și puternică a tatălui. În caz contrar, la fel ca sentimentul vidului

⁴ Guy Corneau, *op. cit.*, p. 75.

⁵ *Ibidem*, p. 58.

interior, cel al dependenței rămâne o sursă de leziuni interne, frământări și neîmpliniri, pe care femeia le poartă cu sine ca pe niște răni primordiale care îi împovărează viața.

Identificarea cu mama este doar prima etapă a procesului de devenire a femeii. Aceasta corespunde stadiului I al dezvoltării feminine numite de Erich Neumann *uroborosul matern*⁶ în cadrul căruia fiica se află într-o relație fuzională cu mama. Identificarea cu mama este la rândul ei o sursă de posibile probleme care decurg din modul în care mama își asumă și trăiește propria feminitate sau nu.

În cea de-a doua etapă de dezvoltare are loc separarea de mamă (un alt fenomen problematic) și intrarea în sfera de influență a tatălui, moment crucial care de regulă coincide cu stadiul oedipian, dacă și când acesta se poate realiza. Fiind intrusul, diferit de ea și de mamă, prin însăși diferența sa, tatăl este capabil să contureze ceea ce este diferit și unic la fiica sa, el îi conturează *unicitatea și individualitatea*⁷. În malaxorul relației cu tatăl se încheagă și prind contur primele forme ale feminității, influențate de disfuncționalitățile interioare ale tatălui, de vulnerabilitățile și rănilile sale, precum și de toată gama de tensiuni și conflicte pe care relația cu o persoană de sex opus le provoacă, reactivând pulsiuni și patternuri psihice vechi din propria copilărie.

Dacă identificarea și separarea sunt două procese vitale în dezvoltarea feminității care ar trebui să aibă loc în cadrul familial din copilărie, ce se întâmplă când acestea nu se petrec „la vremea lor”? Se mai poate face ceva? Cu alte cuvinte, poate avea loc nașterea feminității ulterior? La o altă vârstă biologică a femeii? Într-un alt cadru? Cum anume s-ar putea întâmpla și în ce condiții? Iată câteva întrebări cărora le putem găsi un răspuns în povestea inuită „*Femeia schelet*”⁸, o poveste despre nașterea feminității.

În basm se povestește că tatăl o aruncă pe fiică în mare, nemulțumit fiind de ceva ce aceasta a făcut; la fundul apei, corpul și ochii fiicei sunt devorați de pești, rămânând din ea doar un schelet legănat de ape. Un pescar venit în zonă o prinde în plasa sa, inițial se bucură de captura imensă, apoi, când își dă seama ce a prins, se îngrozește de apariția femeii schelet, dar o târăște în iglu-ul său, oasele acesteia fiind încurcate în năvod. Acolo face un foc și, cuprins de milă, se apucă să descurce oasele femeii schelet din plasă, le pune în ordine și le învește în blănuri, apoi, istovit, se culcă. În timpul somnului, o lacrimă apare în ochii pescarului, iar femeia schelet o bea pentru a-și potoli setea. Apoi își înfige mâna în pieptul pescarului, îi prinde inima și începe să bată în ea cu amândouă mâinile ca într-o tobă, rugându-se să primească carne pe oase, piele, sâni frumoși, păr lung, unghii, tot ce îi trebuie unei femei. După ce le primește, femeia se întinde alături de pescar, îi restituie inima și rămân împreună pentru tot restul vieții lor.

Condiția inițială pe care basmul ne-o supune atenției este cea a unui tată care își omoară fiica: în plan simbolic, avem de-a face cu un tată care distruge feminitatea. În

⁶ Erich Neumann, *The Origin and History of consciousness*, New Jersey, Princeton University Press, 1993, p. 5.

⁷ Linda Schierse Leonard, *The wounded woman*, Swallow Press, Athens, 1982, p. 11.

⁸ In Clarissa Pinkola Estés, *Femei care aleargă cu lupii*, București, Editura Niculescu, 2017, p. 145.

realitate, se poate întâmpla atunci tatăl își dorea un băiat și, ulterior, își crește fata ca și când ar fi băiat: într-o astfel de situație, tatăl refuză și devalorizează feminitatea⁹, din cauza faptului că are el însuși o relație proastă cu propria feminitate, pe care probabil și-a sacrificat-o de dragul valorilor și principiilor masculine încă dominante în societățile patriarhale. Tatăl poate fi absent (abandon, boală, moarte sau absență emoțională), poate fi prea slab (un tată alcoolic de care fiicei îi este rușine), incapabil de a pune limite, sau, dimpotrivă, prea autoritar și rigid. Poate fi cazul unui tată incestuos care își abuzează fizic sau afectiv fiica. Un alt tip de tată distructiv este *tatăl puritan*¹⁰ care, speriat de propriile pulsuni erotice față de fiica sa, alege să se îndepărteze de ea, să rămână distant, afectând astfel dezvoltarea identității sexuale a acesteia.

Simbolic, putem citi începutul poveștii din perspectiva respingerii și a abandonului feminității de către figura paternă. Astfel, avem problematica tatălui care își respinge fiica (nemulțumit de ceva ce aceasta a făcut), dar și a celui care își abandonează fiica, ambele fiind răni adânci care o îndepărtează pe fiică de descoperirea propriei feminități. Diferența dintre abandon și respingere este că în cazul abandonului fiica este inițial dorită sau acceptată, însă ulterior este părăsită, pe când în cazul respingerii ea nu este deloc dorită. Rana de respingere atacă ființa în însăși dreptul ei de a exista¹¹, ceea ce o va face să retrăiască emoția arhetipală a vidului interior. În cazul abandonului, se rejoacă problematica arhetipală a dependenței, fiica abandonată având tendința de a intra în relații fuzionale pentru a-și reface deficitul de simbioză.

Ce fel de tată distruge feminitatea, o respinge sau o abandonează? Cel care nu poate intra în relație cu feminitatea, nu își poate integra propria feminitate sau are o frică de feminin, în urma unui complex matern negativ, a unei relații prea intense cu mama. În aceste circumstanțe neprielnice, este greu de crezut că va găsi o cale de a susține și încuraja feminitatea fiicei. Aceasta poate prinde contur alături de un tată care se află într-o relație armonioasă cu femininul.

Așa cum ne arată basmul, la baza nedevelopării feminității se află o rană în relația tată-fiică. Rana este complexă și poate fi privită din trei perspective: în primul rând la un nivel personal (există o relație dificilă, problematică între tată și fiică), pe de altă parte rana există pe un palier cultural, colectiv (întreaga societate patriarhală funcționează ca un tată abuziv¹² care oprimă feminitatea), dar rana tată – fiică apare și în plan interior, intrapsihic (relația proastă tată – fiică alterează relația fiicei cu tatăl

⁹ Linda Schierse Leonard, *op cit.*, p. 10.

¹⁰ Guy Corneau, *op. cit.*, p. 66.

¹¹ Lise Bourneau vorbește despre rana de respingere și rana de abandon în *Cele 5 răni care ne împiedică să fim noi înșine*, București, Editura Ascendent, 2014, p. 18.

¹² Linda Schierse Leonard afirmă că: *rana tată – fiică este nu este doar un eveniment care se petrece în viețile unor femei individuale. Ea este de asemenea o condiție a culturii noastre. Peste tot acolo unde avem de-a face cu o atitudine patriarhală autoritară care devalorizează feminitatea reducând-o la un anumit număr de roluri sau calități care nu provin din experiența personală a femeii, ci dintr-o viziune abstractă asupra acesteia – acolo găsim tatăl colectiv care își domină fiica și nu îi permite să se dezvolte creativ din propria ei esență*, *op cit.*, p. 11.

interior, fiica devenind incapabilă să-și folosească propriile resurse paterne, să-și ofere sieși acel *fathering*¹³ atât de necesar).

Să ne uităm însă și la feminitatea distrusă, așa cum apare ea la începutul basmului. Aruncat în adâncul mării, simbol al inconștientului, dar și al maternității, corpul fiicei este devorat de pești. Din el rămâne o simplă adunătură de oase, dar care este totuși o structură. Neputând să se dezvolte, feminitatea rămâne inconștientă, iar femeia ajunge să trăiască și să relaționeze prin prisma complexului contrasexual al *animusului*, așadar printr-o formă a masculinității, absorbind și adoptând valorile masculine patriarhale atât de răspândite: gândirea, determinarea, acțiunea, rigoarea. Astfel, ea se rupe de contactul cu lumea emoțiilor, de receptivitatea și pasivitatea specifice spiritului feminin. Nu avem doar o pierdere a feminității, dar și riscul inversării complexelor psihice, iar *animusul*, în loc să fie un mediator al femeii cu lumea sa interioară, o *punte către inconștient*, devine o punte către exterior. Aceste femei sunt active, independente, puternice, dominate de intelect, iar relația lor cu masculinitatea este sfârșită de lupta pentru putere și dominație. În plan psihosomatic, la astfel de persoane apar frecvent probleme de infertilitate, mai are rost oare să ne întrebăm de ce?

Pe de altă parte, scheletul de la fundul apei evocă, fără îndoială, imaginea primordială a fătului în uter: cu alte cuvinte, feminitatea nu este pierdută, ci rămâne ca un potențial, ca o structură inconștientă gata oricând să iasă la suprafață în circumstanțele potrivite, între timp hrănindu-se și menținându-se vie în apele materne. Așadar, oricât de vitrege ar fi în copilărie condițiile pentru dezvoltarea feminității, chiar dacă momentul este ratat, rămâne totuși un potențial feminin care nu poate fi niciodată distrus în totalitate și care zace scufundat în adâncul ființei.

În afară de figura distrugătoare a tatălui, la începutul basmului apare o altă ipostază a masculinității, pescarul, cel care prinde în năvodul său femeia schelet. Iată așadar că aducerea la suprafață a potențialului feminin cade tot în sarcina masculinității, așa cum ar fi trebuit de la bun început să fie. *În orice om o lume își face încercarea*, spunea Eminescu, regăsim, sub o altă formă, această idee în basmul *Femeia-schelet*. Aruncată de pe faleză, distrusă, respinsă, căzută în inconștient și devorată, redusă la câteva rămășițe, feminitatea țâșnește la suprafață, se agață de un cârlig ca să iasă la iveală din străfundurile inconștientului. Așadar nimic nu e pierdut și niciodată nu este prea târziu. Jung a avansat inclusiv ideea că psihicul, nefiind supus rigorilor de timp și spațiu, nu moare practic niciodată¹⁴; ceva substanțial din noi rămâne mereu plutind undeva. Nu știm dacă este adevărat sau nu, dar cel puțin putem spune că acele părți din noi pe care le avem de asimilat de-a lungul existenței noastre pentru că sunt definitorii pentru cine suntem, ni se vor alipi treptat ființei precum piesele unui puzzle, pentru a reface întregul.

Cine este pescarul? Într-o primă fază putem spune că el este „al treilea” care apare în poveste, ceea ce amintește, într-un fel, de constelația oedipiană în care avem trecerea de la diadă la triadă sau, în planul proceselor psihice, de la fuziune la

¹³ *Ibid*, p. 9.

¹⁴ Interviu pentru BBC „Face to face”, 1959. <https://www.youtube.com/watch?v=T-Ab3tlpvYA>.

separare. Pescarul este agentul separării, fiindcă femeia schelet se află în *urborosul* matern, din care el o smulge, preluând astfel funcția psihologică a tatălui de a desprinde copilul de mamă și de a-l introduce în lume, învățându-l să gestioneze conflictele și provocările realității, departe de spațiul protejat al familiei în care îl menține mama. Apariția pescarului ca o instanță a figurii paterne ne arată faptul că psihicul își urmează, imperturbabil, propria dezvoltare gășind porțițe pentru a umple cu experiență golurile din trecut ale existenței noastre.

Pescarul poate fi o metaforă a psihoterapeutului: în fond, el este cel care scoate la suprafață conținuturi inconștiente, iar în terapie retrăim etapele vieții noastre de la începutul ei. Poate fi un iubit, un profesor, un mentor, un prieten foarte bun, acel cineva care, căutând inițial să se hrănească pe sine, descoperă comoara dintr-o femeie. Sigur, figura pescarului are și o conotație religioasă, care nu este departe de funcția profund spirituală a *logosului* masculin. Dacă lumea maternă este lumea emoțiilor, mama mijlocind contactul copilului cu afectele, cu senzațiile, cu corpul, lumea paternă este lumea gândirii și a rațiunii, tatăl oferă conținerea cognitivă și deschide copilului drumul către zonele înalte ale spiritului.

Cum trăiește pescarul contactul cu feminitatea? Pentru pescar, femeia schelet reprezintă latura sa feminină inconștientă, pe care are nevoie să o integreze. Așadar, în spatele contactului cu feminitatea se află o nevoie, de ambele părți: nevoia femeii-schelet de a prinde viață (nevoia feminității de a se afirma și de a fi trăită în planul conștiinței) și nevoia pescarului de hrană, care, sigur, trebuie înțeleasă în plan simbolic ca o nevoie de hrană emoțională, o nevoie de contact cu propria emoționalitate, sau cu propria feminitate lipsă. Orice nevoie presupune, pe de-o parte, o dorință, dar și o lipsă: dacă în ambele cazuri dorința este cea de reîntregire, în cazul femeii-schelet lipsa este la nivelul lui „a fi” deoarece ea nu a trăit, iar în cazul pescarului lipsa este la nivelul lui „a avea” fiindcă el nu și-a integrat propria feminitate.

Contactul inițial cu feminitatea are loc sub forma unei lupte între captura imensă, încă necunoscută, a cărei forță riscă să îl distrugă – și pescarul hotărât care lasă natura feminină să se dezlănțuie. Pe de altă parte, lupta pescarului este cu atât mai dificilă cu cât nu avem de-a face doar cu forța unui simplu conținut inconștient personal, ci cu întregul inconștient care se zbate refuzând să-i dea drumul. Actul de eliberare a feminității din magma maternă este profund arhetipal, ceea ce aduce cu sine o încărcătură emoțională foarte mare. Curiozitatea, confuzia, frica, groaza, agresivitatea sunt câteva dintre emoțiile copleșitoare pe care pescarul le trăiește de-a valma atunci când scoate la suprafață femeia-schelet.

De partea cealaltă, efortul de a se elibera al femeii schelet venind cu forța instinctului de supraviețuire izvorâtă direct din *erosul* freudian (sau instinctul de viață) o face de fapt să se încurce și mai mult în plasă, schimbând o formă de captivitate cu alta. Astfel, într-o primă fază, eliberarea de mamă se face cu prețul unei alte privări de libertate, temnița maternă fiind înlocuită cu cea paternă. Putem înțelege că separarea este un fenomen progresiv, iar eliberarea vine abia după ce structura ființei a fost reasezată sau reclădită (oasele femeii schelet sunt puse în ordine de pescar).

Un alt element plin de semnificație este locul în care s-a înfipt cârligul pescarului, și anume în cutia toracică a femeii schelet: aceasta este zona de protecție

a inimii – spațiul afectivității tipic psihologiei feminine – care este atins de principiul masculin. „Cârligul” pescarului se agață de punctul vulnerabil al femeii schelet. O dată scoasă la suprafață, femeia va trezi inima pescarului – așadar îl va pune în contact cu propria emoționalitate. Prin aducerea la suprafață a femininului, pescarul primește la rândul său un mare dar, și anume propriul suflet, *anima* sa.

Înainte de acest schimb, are loc o înfruntare între principiul masculin și cel feminin; lupta cu feminitatea este o luptă „în orb” deoarece pescarul nu vede conținutul care urmează să iasă la suprafață și nu îl vede nici imediat după ce l-a scos, ocupat fiind să-și adune năvodul. Abia ulterior, după ce și-a pus în ordine plasa, o privește pe femeia schelet pe de-a-ntregul, în toată splendoarea sa de creatură a adâncurilor, sălbatică, complet dezumanizată, terifiantă.

Un alt moment esențial este cel în care feminitatea este văzută prin ochii masculinității. Știm cât de importantă este oglindirea maternă care începe o dată cu primul contact extrauterin mamă-făt și despre care s-a scris foarte mult, însă prea puțin se știe despre importanța oglinirii paterne. În orice caz, „a fi văzută” de către tată în acel stadiu încă neînchegat, oricât de tulburător ar fi, este o etapă indispensabilă pentru dezvoltarea feminității. O sincopă aici afectează capacitatea femeii de a-și afirma și trăi feminitatea, dar, mai ales, de a-și înțelege propria identitate. Urmările se văd la nivelul stimei de sine scăzute, a neîncrederii în sine, a devalorizării sau a insuficienței valorizării a propriei persoane – cu acest capital psihic precar, ascuns, de multe ori, sub aparența unei false siguranțe de sine, a unui aplomb și a unui intelect supradimensionat, intrarea în relațiile interpersonale se află pe un teren fragil, predispus suferinței și neîmplinirii.

Încă o remarcă: scoaterea la suprafață a femeii schelet de către pescar reprezintă o naștere simbolică a feminității. Este un act profund arhetipal, înconjurat de emoții intense și copleșitoare. Nerealizarea lui reprezintă o lipsă în dezvoltare și o deconectare de la propria ființă care este trăită în plan interior ca un sentiment de înstrăinare de sine, de vid interior, de căutare neliniștită a „ceva” greu sau aproape imposibil de identificat.

Între etapa confruntării și următoarea etapă a dezvoltării feminității are loc o fază tranzitorie, în care femeia schelet este prinsă încă în plasa pescarului, așadar se află într-o oarecare formă de captivitate, dar este o captivitate de tranziție, care precedă eliberarea. Această fază aduce în prim plan trăirile pescarului: agresivitatea, fuga¹⁵ și frica din fața feminității emergente. În plan arhetipal, avem de-a face cu frica ancestrală de feminin¹⁶, pe care bărbatul o experimentează încă din copilărie în legătură cu propria mamă – prima imagine a feminității din viața sa. În funcție de modul în care bărbatul a reușit el însuși desprinderea de mamă și în funcție de peisajul psihic cu care rămâne, el va reuși ulterior să se raporteze la feminitate.

Ce este frica de feminitate? Frica de feminitate reprezintă frica de pierdere a siguranței și confortului matern în perioada de autonomizare a copilului, când

¹⁵ Compulsia de a fugi în al cărei nucleu se află frica este una dintre trăsăturile esențiale ale lumii animale, în Erich Neumann, *Fear of the Feminine*, Princeton University Press, USA, 1994, p. 229.

¹⁶ Erich Neumann, *op. cit.*, p. 227.

presiunile dezvoltării îl fac să iasă din matca maternă pentru a explora lumea. În acea etapă, pentru a favoriza separarea de mamă, se constelează aspectul negativ al arhetipului matern și ea este percepută de copil ca rea și teribilă pentru ca trecerea către sfera de influență a tatălui să fie mai ușoară. Deși în ambele cazuri, ale fiicei sau fiului, rolul psihologic al tatălui este de a ajuta separarea copilului de mamă, situația este trăită diferit de fiică, pe care constelația oedipiană o face să simtă în tată un aliat și un sprijin, în timp ce fiul îl percepe pe tată ca pe un rival, o autoritate care îl face să trăiască frica de castrare în urma pulsionilor erotice față de mamă. În acest context defavorabil, fiul trăiește desprinderea de mamă în singurătate.

Indiferent de modul în care se formează, nucleul arhetipal al fricii de feminin rămâne mereu undeva adânc gravat în inconștientul psihicului masculin, apărând uneori la suprafață sub forma fricii de spații închise, a fricii de întuneric, a angoasei de moarte, a fricii de tot ce îl poate înghiți, devora sau îi poate dizolva identitatea. Contactul bărbatului cu feminitatea în diferitele momente ale vieții sale reactivează frica ancestrală de feminin.

Trecând de la psihologia masculină la cea feminină, este posibil ca tocmai frică de feminin să îi împiedice inconștient pe bărbați să-și asume rolul de a trezi feminitatea, din frica de fuziune (amintind de simbioza mamă – fiu în care e trăită spaima de anihilare a identității la contactul cu celălalt), frica de separare (separarea de mamă este însoțită de sentimente de vinovăție), frica de transformare¹⁷ (feminitatea înseamnă contactul transformator cu o formă de alteritate).

Așadar, frica inconștientă de feminitate este unul dintre motivele pentru care bărbații evită să-și joace rolul în dezvoltarea feminității fiicelor. Cel de-al doilea motiv, pe care l-am amintit deja, este lipsa de relație cu propria feminitate. Cel de-al doilea motiv reprezintă o soluție pentru primul. Cu alte cuvinte, bărbații care învață să intre în relație cu latura lor feminină se pot vindeca de frica arhaică de feminitate. Este, de altfel, soluția pe care o scoate la iveală și povestea femeii schelet.

Un alt element important în faza tranzitorie - în care femeia schelet se află încă în plasa pescarului - este nevoia sa de hrană, semn al unei imense depriveri afective. La intrarea în iglu-ul pescarului se află un pește imens atârnat la uscat, pe care, în goana sa nebună, acesta îl dărmă, călcându-l în picioare; însă femeia schelet apucă o bucată din pește și îl înfulecă. Sigur, în cheie simbolică, o dată cu trezirea unui conținut inconștient, apare nevoia de a-l hrăni, de i se oferi tot ceea ce i-a lipsit de-a lungul timpului. Nu este suficient ca feminitatea să se nască din străfundurile primordiale ale inconștientului, ci este nevoie ca aceasta să fie hrănită pentru a se putea dezvolta și a-și atinge potențialul.

Un alt stadiu al dezvoltării feminității îl reprezintă reconstrucția. În această etapă avem de-a face cu trecerea de la nivelul arhetipal în care pescarul este inițial copleșit de conținutul ieșit la suprafață, care amenință să îl distrugă, la nivelul personal în care reușește să intre în relație cu acesta și începe să îl umanizeze. Totul se petrece în interiorul iglu-ului său, așadar în sfera eului, în cadrul lumii interioare,

¹⁷ *Ibid.*, p. 252.

din care face parte și femeia schelet în calitate de *anima*. Intrarea pescarului în iglu alături de femeia schelet arată mișcarea de introversie și o anumită repliere înspre sine care creează premisele asimilării și integrării părților lipsă ale personalității. Acesta este un demers profund interior, de mare intimitate, în care se poate produce transformarea adâncă a personalității.

În cadrul etapei de reconstrucție a feminității au loc două procese interesante: dezlegarea și ordonarea. Adevărata eliberare a femininului se petrece în casa pescarului, atunci când acesta îi desface pe rând oasele prinse în plasă. Procesul de eliberare este extrem de migălos și presupune contactul cu fiecare parte a femeii schelet, deci atingerea și punerea în ordine pentru refacerea întregului.

Astfel, pescarul îndeplinește două acte arhetipale care revin masculinului și pe care le regăsim la baza întemeierii lumii noastre: separarea și ordonarea. În Facerea, Dumnezeu ca instanță a principiului masculin separă lumina de întuneric și aduce ordinea în univers, căci la început *pământul era neorânduie și gol*¹⁸. Nevoia de ordine este una dintre nevoile esențiale ale omului și ea se află la baza gândirii: de altfel, Levi Strauss arată că *prima și universală funcție a minții este de a crea ordine*¹⁹.

Putem înțelege demersul pescarului fie ca parte a procesului de dezvoltare a unei femei, în cadrul căruia el joacă un rol esențial, dar și ca un travaliu interior: pescarul reușește să intre în relație cu propria feminitate, până atunci inconștientă, pe care o eliberează din chingile complexului matern și o reconstruiește pas cu pas.

În tot acest răstimp, sentimentul pe care femeia îl trăiește persistent este cel de frică: avem în prim plan frica de retraumatizare (femeia schelet se teme ca pescarul să nu o arunce de pe stânci și să o facă bucăți), dar, în miezul acesteia, regăsim frica de masculinitate. Frica de masculinitate²⁰ este, după cum ne arată Erich Neumann, strâns legată de frica de feminitate, cele două nu pot fi separate. Trecerea fiicei în sfera de influență paternă este însoțită de sentimente puternice de frică, întrucât ruperea de mamă ca proces psihic presupune o anumită asperitate, mai ales având în vedere faptul că fiica se află în identificare cu mama, iar tatăl este un altul, diferit de cele două și un intrus în simbioza primară.

Un alt sentiment pe care femeia schelet îl trăiește este anxietatea de dezintegrare. Aceasta este o frică primitivă a psihicului omenesc care se poate reactiva în momentele stresante ale vieții și înseamnă frica de pierdere a limitelor Sinelui²¹ în fuziunea cu o altă persoană sau frica de fragmentare a Sinelui care presupune o pierdere a integrității ființei în lipsa oglindirii de către ceilalți.

Reclădirea feminității se desfășoară în prezența focului. Focul simbolizează, pe de-o parte intensitatea emoțională a procesului, „arderile” interne care însoțesc transformarea ființei, dar și curățarea de vechile patternuri și purificarea noii ființe care este pe cale să se nască. Avem de-a face cu operația alchimică numită

¹⁸ Facerea, 1-2.

¹⁹ In Murray Stein, *Minding the Self*, Routledge; new York, 2014, p. 89.

²⁰ Erich Neumann, *Fear of the Feminine*, op. cit., p. 249.

²¹ Glen O. Gabbard, *Tratat de psihiatrie psihodinamică*, București, Editura Trei, 2014, p. 243.

calcinatio: arderea și uscarea complexului matern pentru eliberarea psihicului feminin, în cazul femeii schelet, iar în cazul pescarului al complexului matern care îl împiedică să ajungă la *anima* sa.

Așadar, nașterea feminității este un proces alchimic, un proces de transformare profundă care înseamnă foarte multă emoționalitate, dar o emoționalitate care se așează pe o structură constituită. Reclădirea structurii cade în sarcina figurii masculine, dar intrarea în contact cu emoțiile provine din interiorul psihicului feminin. În basm ni se povestește că după ce a terminat de pus în ordine oasele femeii schelet, pescarul, obosit, adoarme, iar în somn, îi apare o lacrimă în colțul ochiului. Femeia schelet, însetată fiind, bea lacrima pescarului, apoi își înfinge mâna în pieptul lui, îi scoate și îi pornește inima, bătând în ea ca într-o tobă.

Ultima etapă în procesul de constituire a feminității îl reprezintă contactul cu emoțiile. Dacă *logosul* este specific masculin, lumea feminină este cea a *erosului*, a iubirii, a afectelor. În primul stadiu al dezvoltării sale, cel simbiotic, fiica se află în fuziune cu mama trăind în spațiul afectiv al acesteia, însă distanțarea de mamă înseamnă contactul cu zona masculină a rațiunii, a intelectului, a gândirii, pentru ca, ulterior, femeia să-și poată descoperi propria emoționalitate. Această etapă este, pe cât de naturală pe atât de dificilă, întrucât pe de-o parte, la nivel colectiv, întreaga cultură patriarhală devalorizează emoțiile, punând în prim plan valorile intelectuale masculine, pe de altă parte, în plan personal, mijloacele de apărare psihice au ca scop îndepărtarea de afectele neplăcute, ceea ce poate duce, în unele cazuri, la îndepărtarea cu totul de partea afectivă.

După cum ne arată basmul, feminitatea prinde viață în momentul în care intră în contact cu lumea emoțiilor, după care tânjea atât de mult. O dată pornită inima pescarului, apar darurile feminității pe care le invocă în incantațiile sale femeia schelet: bătând în inima pescarului ca într-o tobă, ea cere să i se acopere corpul de carne, să aibă un păr bogat, piele fină, un sex între picioare și sâni care să-i țină de cald, cere să primească tot de ceea ce are nevoie o femeie. Darurile feminității, cerute și primite, aduc la apogeu procesul de dezvoltare a feminității. Pe drumul devenirii sale, femeia ajunge la un stadiu la care este important să știe ce anume are nevoie pentru a fi și a se simți femeie, să știe care sunt darurile sale și să le revendice într-un mod conștient, numindu-le pe fiecare în parte.

Contactul cu lumea emoțiilor aduce cu sine conectarea cu corpul: de la corpul fărâmițat și sfâșiat de la începutul basmului avem, în final, corpul întregit și integrat, prin prisma căruia emoțiile pot fi simțite și trăite. Poate cel mai de preț dar pe drumul descoperirii feminității este restituirea legăturii cu propriul corp și locuirea lui pe deplin. Acest dar, mediat de figura masculină a pescarului, vindecă rana paternă și permite o relaționare cu masculinitatea de pe baze noi, sănătoase.

În etapa simbiozei cu mama, femeia trăiește identificându-se cu aceasta, fără a-și ocupa propriul loc în lume. Ulterior, în etapa dominației paterne, se petrece o invazie a spiritului și a *logosului*, ceea ce adâncește separarea femeii de corp, înălțând-o către sferele abstracte ale spiritului. Odată cu reîntoarcerea către sine prilejuită de întâlnirea cu o masculinitate asumată, femeia se poate reconecta la materialitatea propriei ființe prin corpul pe care îl „dobândește”. Din punct de vedere arhetipal, reîntregirea

corporală a femeii schelet înseamnă că în cadrul polarității masculin – feminin, feminității îi corespunde corporalitatea, în timp ce masculinitatea rămâne în zona spiritului. Astfel, principiul feminin și cel masculin se află în echilibru și complementaritate, o temelie solidă pe care se poate așeza ulterior relația de cuplu.

Contactul femeii schelet cu emoțiile înseamnă nașterea feminității, a *animei*, dar și a relației de cuplu. Procesul prin care femeia schelet se reîntregește trebuie înțeles în cadrul unui schimb: aceasta își primește corpul de femeie, dar în același timp îi oferă pescarului accesul la emoționalitatea sa, restituindu-i, la rândul său, ceea ce îi aparține, și anume propria feminitate inconștientă, inima sau sufletul²² care la bărbat este, după cum considera Jung, esențialmente feminin. Prin dobândirea corpului, femeia se reîntregește, prin restituirea sufletului, bărbatul se reîntregește. Din aceste poziții, cei doi pot intra într-o relație bazată pe complementaritate, nu pe scindare și pe purtarea, împovăraătoare, a proiecțiilor reciproce.

Ultima etapă în dezvoltarea feminității este relaționarea de pe bazele solide ale rolurilor masculin și feminin asumate și integrate. Total diferită de căsnicia patriarhală bazată pe proiecții, această relație este numită de Erich Neumann relație individuală²³ și are loc între două totalități, nu între două jumătăți. De aceea, expresiile „jumătatea mea” sau „a-și căuta jumătatea” folosite cu o conotație pozitivă au de fapt, în plan psihologic, o semnificație negativă. Ce-i drept, ele se referă la o realitate foarte răspândită, în care fiecare partener „poartă” o parte importantă a celuilalt, ceea ce explică dependența de celălalt, învinovățirea lui și așteptările ca el sau ea să ne facă fericiți și să ne aducă împlinirea. Din păcate, această dinamică menține scindarea interioară a ființei și o stare permanentă de căutare în exterior a ceea ce de fapt se găsește înăuntrul fiecăruia. Ar fi bine să înțelegem că avem în noi tot ceea ce ne trebuie pentru a fi întregi, iar sarcina partenerului nu este de a ne da ceea ce ne lipsește, ci de a ne provoca să ne găsim pe noi înșine în și prin celălalt.

Pe de altă parte, relația individuală de care vorbește Erich Neumann, *cea mai înaltă formă posibilă de relație între un bărbat și o femeie*²⁴, este un ideal greu de atins fiind totodată o formă a individuării. Aceasta este un proces permanent care are loc în relația cu celălalt.

Dezvoltarea feminității nu este doar o cerință normală a procesului de evoluție, ci este o etapă pe drumul individuării femeii. Acesta începe în contextul arhetipal a două afecte puternice, absența și dependența, fiind marcat de nevoia femeii de a fi și de a aparține. În loc de a ne opune acestor emoții arhaice ale naturii feminine, este important să le conștientizăm și să le asumăm ca fiind provocări ale devenirii noastre, dar totodată prilejuri de a ne cunoaște și de a pătrunde în profunzimea esenței feminine, cu darurile, dar și cu vulnerabilitățile sale.

Un alt element de asperitate, tot în plan colectiv, îl reprezintă societatea patriarhală care timp de foarte multă vreme a devalorizat feminitatea, punând în prim

²² Jung, *Descrierea tipurilor psihologice*, București, Editura Anima, 1994, p. 168.

²³ Erich Neumann, *Fear of the Feminine, op. cit.*, p. 53.

²⁴ *Ibid.*, p. 53.

plan puterea, activismul și *logosul* masculin, în detrimentul lumii emoțiilor, a inconștientului și a pasivității specific feminine, ceea ce a dus la adeziunea femeii la valorile masculine, preluarea lor și înstrăinarea de ea însăși. Din punct de vedere relațional, societatea patriarhală a funcționat ca un tată abuzator, menținând feminitatea la stadiul arhetipal de fiică²⁵, nepermițându-i dezvoltarea. Trecerea de la condiția de fiică la cea de femeie se poate lovi de ostilitatea culturii patriarhale, ceea ce este un obstacol în plus pe drumul și așa dificil al descoperirii de sine a femeii.

Dincolo de elementele care țin de planul colectiv, dezvoltarea feminității rămâne un proces interior, fiind profund legată de experiențele personale. În afară de influența mamei – de multe ori ea însăși înstrăinată de propria feminitate - rolul decisiv în consacrarea identității feminine îi aparține tatălui a cărui prezență încurajatoare și statornică este esențială. Fetița are nevoie de oglindirea paternă la fel de mult ca cea maternă, chiar dacă în stadiile diferite ale dezvoltării sale. Rana în relația cu tatăl afectează adânc feminitatea fiicei, iar aceasta poate coborî pe lanțul transgenerațional dacă nu este tămăduită.

Cu toate acestea, chiar dacă contextul personal este neprielnic, iar tatăl este indisponibil sau nepregătit, descoperirea feminității poate avea loc ulterior, în afara mătcii familiale, alături de o altă figură masculină capabilă să treacă prin confruntarea pe care o presupune scoaterea la iveală a feminității, să o vadă și să o recunoască, să o elibereze și să îi redea structura. Acestei confruntări în plan exterior cu principiul feminin îi corespunde o confruntare interioară cu propria frică de feminitate, problematică complexă și dificilă care determină parcursul psihologic al unui bărbat, fiind o provocare pe drumul căutării propriei identități masculine.

În concluzie, pentru a deveni ceea ce suntem, după cum spunea Jung, avem nevoie de relația provocatoare, dar formatoare cu celălalt, opusul nostru, nu jumătatea, ci întregul complementar alături de care putem să ne reîntregim la rândul nostru. Astfel, individuarea nu este un proces solitar, ci o permanentă relaționare cu tot ceea ce este înăuntrul și în afara noastră.

²⁵ *Ibid.*, p. 23.